

Ю. Ю. Лола,

кандидат економічних наук,

ORCID 0000-0002-6631-3822,

e-mail: yuliia.lola@hneu.net,*Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця*

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ПОТЕНЦІАЛУ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ

Постановка проблеми. Сучасний період глобальних криз з одночасною циклічною кризою та Четвертою промисловою революцією, діджиталізацією суспільства, зростанням воєнного напруження та тероризму оголює глобальні політичні, економічні, соціальні й екологічні проблеми людства. Це вимагає переосмислення багатьох соціально-економічних явищ, процесів та механізмів на рівні країни, регіонів та суб'єктів господарювання. В процесах державного управління під час кризи особливого значення набуває сутність та механізм залучення економічного потенціалу подолання кризи з урахуванням трансформації суспільства та викликів ХХІ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових досліджень щодо сутності антикризового потенціалу обумовлює розуміння цього поняття через діалектичну єдність та взаємозв'язок: натурально-речової, вартісної форми потенціалу подолання кризи та соціально-економічних умов його формування та використання для сталого розвитку країни з врахуванням соціального та екологічного напрямку її розвитку.

В. Коломойцев визначає економічний потенціал як здатність економіки країни загалом, її галузей, підприємств, господарств здійснювати виробничо-економічну діяльність, сприяти розвитку виробництва та споживання. Складовими економічного потенціалу країни є її природно-ресурсний, виробничий, трудовий, науково-технічний та експортний потенціал [1]. У науковій літературі пропонується й інший склад економічного потенціалу, що включає природні ресурси, фінансовий, трудовий, науково-технічний, виробничий і зовнішньоекономічний потенціал країни та її регіонів [2]. Грунтуючись на загальноприйнятому в наукових колах розумінні потенціалу як здатності та можливості системи до певних змін, за умов наявності необхідних ресурсів, застосовується синтез ресурсного, функціонального та цільового підходів.

Якщо потенціал розглядається як сукупність ресурсів, його оцінка полягає у встановленні якісних і кількісних характеристик значень окремих видів ресурсів, причому їх взаємний вплив не враховується і не вимірюється [3]. Тобто підхід до визначення сутності потенціалу обумовлює підхід до його вимірювання, оцінки та управління.

Економічний потенціал визначає можливості системи, її узагальнений запас продуктивних сил. Він традиційно використовується в державному регулюванні для вирішення багатьох завдань, пов'язаних з управлінням соціально-економічним розвитком [4].

Основний матеріал дослідження. В кризовий період рівень антикризового потенціалу регіону залежить не тільки від можливості виробництва матеріальних та нематеріальних благ та їх реалізації, а й від потенціалу управління, ефективність якого визначається здатністю виробництва, трудових ресурсів, фінансової, експортної, інформаційно-аналітичної системи адаптуватися до нових умов існування.

Економічний потенціал регіону як сукупність ресурсів пропонуємо розглядати в натурально-речовій та вартісній формі, що можуть бути залучені та поєднані в певних соціально-економічних умовах їх використання, у тому числі під час кризи.

Принципово важливим є урахування того, що використання потенціалу в натурально-речовинній формі відбувається в певних соціально-економічних умовах, які значною мірою визначають господарський механізм використання всіх ресурсів регіону.

На рис. 1 представлено зміст і склад ресурсів, що відбиває авторській підхід до цієї категорії.

В умовах ринкового господарства підприємства створюють не тільки продукт в його натуральній формі, але і вартість продукту. За допомогою вартісної форми продукту підприємства певних регіонів вступають в загальногосподарський оборот. Разом з цим мотиви виробничої діяльності, господарський механізм, розподіл доходів від використання ресурсів визначаються соціальною формою виробництва, його суспільними умовами.

У зв'язку з цим категорію «економічний потенціал регіону» необхідно розглядати всебічно з урахуванням, принаймні, трьох його змістовних аспектів, що охоплюють натурально-речовинну, вартісну і соціально-економічну форми їх формування та використання [5].

Розгляд економічного потенціалу регіону з боку натурально-речовинної форми дозволяє з'ясувати технологічні особливості його формування та використання, визначити його склад, оцінити ефективність використання для регіону та країни в цілому.

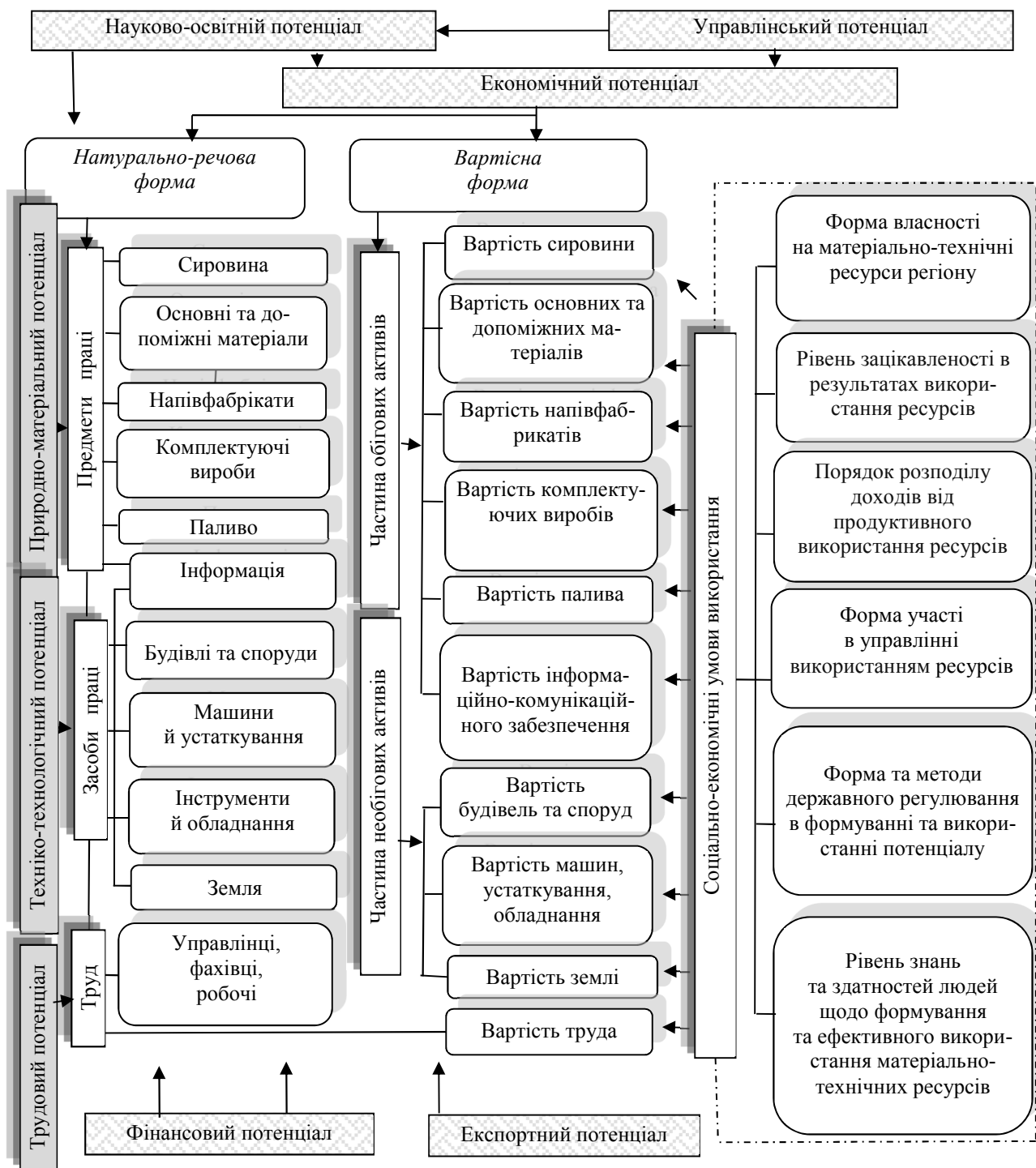

Рис. 1. Зміст і склад економічного потенціалу регіону

Рух ресурсів у вартісній формі розкриває особливості їх відтворення в умовах ринкових відносин, участь у формуванні ціни продукції. У вартісній формі ресурси вступають у загальногосподарський оборот, відчуваючи на собі вплив господарського механізму, порядку ціноутворення, оподаткування тощо. Вартісна форма руху ресурсів відображає порядок фінансового забезпечення їх руху в матеріально-речовій формі. Наразі негаразди в цій сфері призводять до хронічної недостатності обігових коштів, що стало гострою проблемою для багатьох

підприємств в умовах неусталеного господарського механізму під час глобальних криз.

Важливим є урахування соціально-економічних умов використання потенціалу регіону. Це дозволяє визначити зв'язок ефективності використання ресурсів із загальними соціально-економічними умовами виробництва, що обумовлюють загальний механізм господарювання, мотивації персоналу. Рух ресурсів у натурально-речовій та вартісній формах, як усякий логістичний процес, відбувається в певних соціально-економічних умовах, під вирі-

шальним впливом яких формується економічний порядок і господарський механізм використання всіх факторів виробництва. Цей аспект особливо важливо враховувати в умовах економічної кризи, де втрачають ефективність або руйнуються усталені ринкові відносини та відповідний механізм господарювання. Від характеру виробничих відносин, що склалися в суспільстві, залежать способи господарювання, конкретні підходи, інструменти організації виробництва.

Змістовні форми ресурсів, що відображають специфічні аспекти проблеми, тісно взаємопов'язані, взаємообумовлені та характеризуються певною перехідністю. Безперервний рух ресурсів у натуральній формі служить підставою для ефективного їх обороту у вартісній формі, що сприяє успішній реалізації задач, які витікають із соціальних умов виробництва. Не менш важливо враховувати зворотний вплив відносин власності, обороту капіталу на ефективність використання ресурсів у натуральному вигляді.

Розгляд змісту категорії «економічний потенціал подолання кризи» в трьох формах дозволяє виділити такі напрями дослідження проблеми підвищення ефективності використання ресурсів:

- технологічне – пошук засобів зниження питомих витрат природних, матеріальних, техніко-технологічних, людських ресурсів на одиницю продукції в процесі виробництва, збільшення глибини переробки сировини, зменшення відходів, впровадження інноваційних технологій;

- вартісне – забезпечення безперервного обороту вартісної форми ресурсів, стійке фінансове забезпечення процесу їх формування і використання;

- соціальне – оволодіння стимулами до ефективного використання ресурсів в умовах нових форм власності, усунення негативних наслідків, створення більш високої мотивації до дбайливого відношення до ресурсів, підвищення рівня кваліфікації працівників, поліпшення комунікаційних зв'язків. Це дає підставу встановити весь комплекс факторів, що визначають рівень ефективності використання ресурсів певного регіону, які охоплюють всі змістовні аспекти їх руху на виробництві.

Такий підхід до економічного потенціалу подолання кризи в регіоні, як до складної категорії, дозволяє підкреслити єдність і протиріччя виробничих, економічних і соціальних процесів, які необхідно враховувати при організації ефективного використання предметів праці. Це може служити основою комплексного дослідження проблеми підвищення ефективності розвитку та використання ресурсів.

Потенціал регіону як можливість та здатність фахівців залучати, ефективно поєднувати ресурси не є статичним поняттям, його потрібно розглядати в часі в напрямі стратегічних змін стану та ситуації в країні. Можливість та здатність фахівців до змін в

умовах кризи – це якісна характеристика трудового потенціалу. В умовах глобалізації та діджиталізації кардинально змінюється сам предмет праці – їм стає свідомість людини, а зміни у предметі праці – свідомості, технології маніпулювання свідомістю стали найприбутковішим бізнесом [6]. Це теж впливає на трансформацію економічного потенціалу регіону, особливо під час криз.

В XXI столітті вирішальну роль у подоланні кризи відіграє трудовий (інтелектуальний) потенціал, рівень якого залежить від здатності фахівців різних напрямів діяльності приймати нестандартні рішення в кризових умовах, ефективно використовувати механізми вдалого поєднання предметів та засобів праці, активізувати управлінський потенціал, розставляти вірні пріоритети розвитку, надавати необхідну підтримку суб'єктам господарювання для можливості пристосовуватися до негативних факторів. Тому, під час криз стратегічне значення має підтримка та збільшення фінансування системи освіти та науки. Це твердження ґрунтується на припущенні, що існує прямий зв'язок між рівнем освіти та рівнем економічного розвитку країни. Для перевірки цієї гіпотези пропонується дослідити взаємозв'язок між макроекономічними показниками: рівень витрат на освіту (% ВВП), кількість зареєстрованих в Україні патентів за рік (що характеризують рівень розвитку освіти та науки) та ВВП на душу населення (що відображає розвиток економіки країни).

Для дослідження використовувався кореляційно-регресійний метод аналізу. Цей статистичний метод був реалізований за допомогою програмного пакета Statistica від StatSoft, який має широкий спектр функціональних алгоритмів аналізу даних. Аналіз було здійснено на основі динаміки показників по Україні протягом 2000-2019 рр. за даними Світового банку [7].

Графічне зображення зв'язку ВВП на душу населення та витрат на освіту (%ВВП) наведено на рис. 2.

Поле дисперсії доводить лінійну залежність між ВВП на душу населення (y) та витратами на освіту (x). Рівняння регресії має вигляд:

$$y = 2,323 + 0,0012x. \quad (1)$$

Парний коефіцієнт кореляції між змінними дорівнював 0,7929, що демонструє наявний зв'язок між показниками. Тому, гіпотеза може бути прийнятою. Тобто, чим більші витрати на освіту, тим спостерігається більш інтенсивний економічний розвиток країни.

Також, значний вплив на економічний розвиток має рівень розвитку науки в країні. Графічне зображення зв'язку ВВП на душу населення та кількості зареєстрованих патентів в Україні наведено на рис. 3.

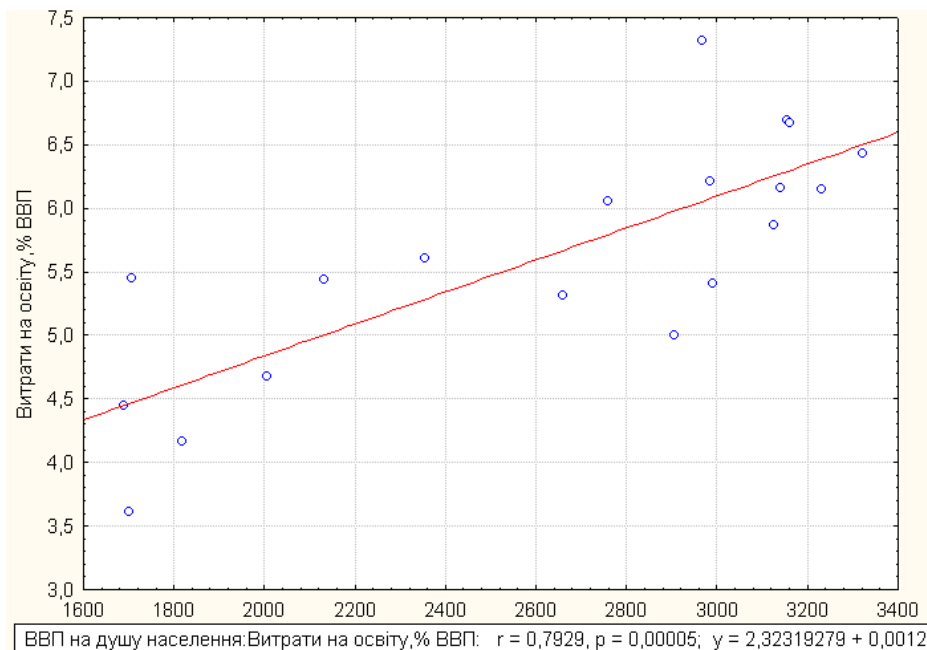

Рис. 2. Кореляційне поле між показниками ВВП на душу населення та витрати на освіту, % ВВП

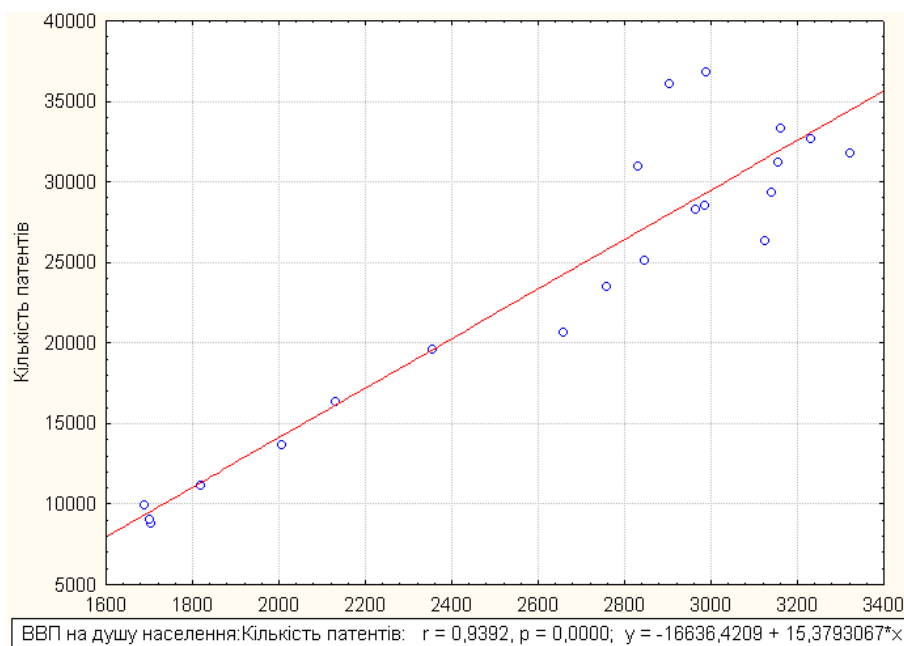

Рис. 3. Кореляційне поле між показниками ВВП на душу населення та кількістю зареєстрованих патентів

З рис. 3 видно, що між ВВП на душу населення та кількістю зареєстрованих патентів є лінійна залежність. Парний коефіцієнт кореляції дорівнює 0,9392, що демонструє тісний зв'язок між показниками. Тому, гіпотеза може бути прийнятою. Тобто, збільшення активності наукового сектору також призводить до економічного зростання країни.

Отримані результати не протирічать дослідженню А. Хамдана та А. Сареа, які довели, що найважливішими чинниками регіонального економічного розвитку є розмір системи вищої освіти, інтер-

націоналізація студентів і результативність досліджень [8]. У запропонованій в роботі [8] моделі дослідження не знайдено зв'язку між інвестиціями у вищу освіту та економічним розвитком Саудівської Аравії, оскільки економічний розвиток визначає переважно добувна галузь економіки. Поєднання знань та активів у процесі імплементації інновацій smart-спеціалізації регіонів в Європі відбувається внаслідок активізації міжгалузевого та міжрегіонального співробітництва, у тому числі на кластерних принципах [9]. Відповідно до наведеного до-

слідження Україна відноситься до країн із значним впливом науково-освітнього потенціалу на економічний розвиток країни.

Висновки. Таким чином, економічний потенціал подолання кризи ґрунтується на здатності бізнесу, держави, суспільства пристосовуватися до впливу негативних факторів, а також адаптуватися

до застосування механізмів антикризового менеджменту. Значним важелем антикризового потенціалу країни є інтелектуальний потенціал нації, що прямо впливає на економічний розвиток країни. Тому, особливу увагу державні органи влади в кризовий період мають приділити підтримці та стратегії розвитку системи освіти й науки в Україні.

Література

1. Коломойцев В. Е. Економічний потенціал регіонів України. Луганськ : Вид-во Східноукр. держ. ун-та, 1997. 28 с.
2. Савченко В. Ф. Економічний потенціал України та державний вплив на нього. *Науковий вісник Полісся*. 2015. № 2 (2). С. 7-16.
3. Безсмертна В. В. Кадровий потенціал підприємства – можливості його формування та ефективного використання. URL: http://nvdu.snu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/2012_8_3.pdf
4. Чаленко О. Ю. Методика визначення економічного потенціалу. *Економіка України*. 2013. № 8. С. 40–54.
5. Хохлов М. П., Лола Ю. Ю. Логістично-реінжиніринговий підхід до управління матеріальними ресурсами підприємства. Харків: ХНЕУ, 2012. 196 с.
6. Задорожний Г. В. Консциєнтальна війна – провідна форма геоекономічного підкорення свідомості як нового предмету праці в умовах неоліберальної глобалізації. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1 (40). С. 199-206.
7. World bank. Retrieval from: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG>
8. Allam Hamdan, Adel Sarea, Reem Khamis, Mohammad Anasweh. A causality analysis of the link between higher education and economic development: empirical evidence. *Heliyon*. 2020. Vol. 6, Issue 6. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e04046>.
9. Шевцова Г. З., Швец Н. В. Застосування регіонального бенчмаркінгу в процесі смартпріоритизації. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1 (40). С. 47-59.

References

1. Kolomoitsev, V. E. (1997). Ekonomichnyi potentsial rehioniv Ukrainy [Economic potential of the regions of Ukraine]. Luhansk, East Ukraine state University. 28 p. [in Ukrainian].
2. Savchenko V. F. (2015). Ekonomichnyi potentsial Ukrainy ta derzhavnyi vplyv na noho [Economic potential of Ukraine and state influence on it]. *Naukovyi visnyk Polissia – Polissya scientific bulletin*, 2 (2), pp. 7-16 [in Ukrainian].
3. Bezsmertna, V. V. Kadrovyy potentsial pidpryemstva – mozhlyvosti yoho formuvannia ta efektyvnoho vykorystannia [The personnel potential of the enterprise - the possibilities of its formation and effective use]. Retrieved from http://nvdu.snu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/2012_8_3.pdf [in Ukrainian].
4. Chalenko, Yu. O. (2013). Metodyka vyznachennia ekonomichnoho potentsialu [Method of determination the economic potential]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine's economy*, 8, pp. 40-54 [in Ukrainian].
5. Khokhlov, M. P., Lola, Yu. Yu. (2012). Lohistychno-reinzhyrynnyy pidkhid do upravlinnia materialnyy resursamy pidpryemstva [Logistic-reengineering approach to the management of material resources of the enterprise]. Kharkiv, KhNEU. 196 p. [in Ukrainian].
6. Zadorozhny, G. V. (2021). Konstsiientalna viina – providna forma heoekonomichnoho pidkorennia svidomosti yak novoho predmetu pratsi v umovakh neoliberalnoi hlobalizatsii [Conscientious War is the Leading Form of Geoeconomic Subordination of Consciousness as a New Subject of Labor in the Context of Neoliberal Globalization]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (40), pp. 199-206. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1\(40\).199-206](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).199-206) [in Ukrainian].
7. World bank. Retrieval from: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG>
8. Allam Hamdan, Adel Sarea, Reem Khamis, Mohammad Anasweh. (2020)/ A causality analysis of the link between higher education and economic development: empirical evidence. *Heliyon*, Vol. 6, Issue 6. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e04046>.
9. Shevtsova, H. Z., Shvets, N. V. (2021). Zastosuvannia rehionalnoho benchmarkingu v protsesi smartpriorityzatsii [Applying of Regional Benchmarking in the Smart Prioritization Process]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (40), pp. 47-59. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1\(40\).47-59](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).47-59) [in Ukrainian].

Лола Ю. Ю. Економічний зміст потенціалу подолання кризи

Глобальні виклики XXI століття трансформують життя людей, всі соціально-економічні та політичні процеси в державі та регіонах. Змінюються склад, взаємозв'язки та пріоритети в процесі формування та використання економічного потенціалу регіону в умовах кризи, що, в першу чергу, характеризується здатністю людини адаптувати використання наявних ресурсів до нових несприятливих факторів та швидко перебудувати звичні соціально-економічні системи. В умовах невизначеності та постійних потрясінь провідне значення набуває людський, інтелектуальний, інноваційний капітал регіону, який значною мірою залежить від рівня освіти на науки в країні. Тому освітня та наукова діяльність в період кризових явищ потребує особливої уваги та державної підтримки.

Ключові слова: потенціал подолання кризи, потенціал регіону, інтелектуальний потенціал.

Lola Yu. Economic Content of the Potential to Overcome the Crisis

The global challenges of the 21st century are transforming people's lives, all socio-economic and political processes in the state and regions. Emphasis, composition and interrelationships are changing in the process of formation and use of the economic potential of the region in crisis conditions, which is primarily characterized by the ability of a person to adapt the use of available resources to new adverse factors and quickly rebuild the usual socio-economic systems. In conditions of uncertainty and constant upheavals, human, intellectual, innovative capital acquires leading importance, which largely depends on the level of education in the sciences in the country, which in times of crisis needs special attention and state support.

Keywords: the potential to overcome the crisis, the potential of the region, intellectual potential.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2022